

Evaluering av Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet (TvangsForsk)

Nina Berven • Ingrid H. Johansen • Ole A. Brekke

Uni Research Rokkansenteret, Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, har en todelt publikasjonsserie.

Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsråd bestående av forskningsdirektør og forskningsledere.

I rapportserien publiseres ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter.

Manuskriptene er godkjent av redaksjonsrådet, normalt etter en fagfellevurdering.

Det som utgis som notater er arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Disse godkjennes av prosjektleder før publisering.

ISBN 978-82-8095-094-9
ISSN 1503-4844 (trykt)
ISSN 1892-8366 (elektronisk)

Uni Research Rokkansenteret
Nygårdsgaten 5
5015 Bergen
Tlf. 55 58 97 10
Fax 55 58 97 11
E-post: rokkansenteret@uni.no
<http://rokkan.uni.no/>

Evaluering av Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet (TvangsForsk)

NINA BERVEN,¹

INGRID H. JOHANSEN,²

OLE ANDREAS BREKKE¹

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNI RESEARCH, BERGEN

JUNI 2014

Rapport 3 – 2014

¹ Uni Research Rokkansenteret

² Uni Research Helse

Innhold

Sammendrag	3
Innledning	4
Bakgrunn.....	4
Tiltaksplan for redusert og kvalitetssikret bruk av tvang i psykisk helsevern.....	4
Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet (TvangsForsk).....	7
Etableringen og organiseringen av TvangForsk	7
TvangForsks mandat og avgrensning.....	9
Evalueringen	10
Bakgrunn.....	10
Metodisk tilnærming	11
Resultater	12
Administrative og faglige ressurser	12
Aktiviteter	13
Drift: Møter og strategiutvikling	15
Nettverksutvikling.....	16
Forskningsstimulering.....	19
Informasjonsformidling og annen utadrettet virksomhet.....	20
Kvalitative vurderinger	25
Mandatet.....	25
Brukerne	26
Geografisk plassering.....	28
Organisering og ressurser.....	29
TvangsForsks rolle i forhold til implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene	31
Avsluttende oppsummering og konklusjon	32
Konklusjon	34
Referanser	34

Sammendrag

Uni Research Rokkansenteret har på oppdrag fra Helsedirektoratet evaluert Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet (TvangsForsk).

Evalueringen skulle for det første gi en oversikt over TvangsForsks gjennomførte aktiviteter, med særlig vekt på de to siste årene av mandatperioden. For det andre skulle vi evaluere gjennomføring av oppgaver utenfor mandatet, og hvordan slike eventuelt har bidratt til å oppnå målsetningene i mandatet. Et tredje punkt var å evaluere TvangsForsk gjennom intervjuer av utvalgte brukere, med vekt på deres kontakter og vurderinger av nettverket i sin foreliggende form og ved en eventuell fremtidig utvidelse.

I tillegg ønsket Helsedirektoratet at vi inkluderte følgende problemstillinger i vurderingen:

- Betydning av geografisk plassering.
- Mulighet til å utvide mandatet til å omfatte bruk av tvang i behandling av andre målgrupper, som f.eks. rusmiddelmissbrukere eller personer med demens eller psykisk utviklingshemming.
- Behov for endring av kapasitet og ressurser ved utviding av mandatet.
- TvangsForsks rolle i forhold til implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene.
- Nødvendighet av strukturelle endringer som bør gjennomføres dersom virksomheten skal utvides eller endres.
- Nytte av samarbeid med andre miljø, eventuelt hvilke miljø dette bør være og hvordan samarbeidet kan gjennomføres.

Vi har foretatt en kvalitativ gjennomgang av nettverket Tvangsforsk. Først kartla vi nettverkets aktiviteter ved hjelp av årsmeldinger og andre skriftlige kilder. På bakgrunn av denne kartleggingen foretok vi et gruppeintervju der samtlige medlemmer av TvangsForsks arbeidsutvalg var til stede. Vi har også foretatt intervjuer med ansatte, brukere og andre nøkkelinformanter.

Gjennom arbeidet med evalueringen får vi inntrykk av en utvikling fra et lite, sårbart miljø med en del startvansker til et stadig mer aktivt nettverk som i økende grad fungerer etter intensjonen fra Helsedirektoratet, og som dessuten har et sterkt ønske om å opprettholde og styrke sin virksomhet.

Innledning

Våren 2013 hadde Helsedirektoratet en annengangs utlysning om evaluering av TvangsForsk - Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet. Uni Research Rokkansenteret fikk oppdraget i samarbeid med Uni Research Helse. Forskergruppen bak den foreliggende evalueringsrapporten er ph.d. Ingrid Hjulstad Johansen, dr.polit. Ole Andreas Brekke og dr. polit. Nina Berven. De to sistnevnte har vekslet på å lede prosjektet.

Først presenterer vi den kontekstuelle bakgrunnen for at TvangsForsk ble opprettet og beskriver organisasjonsform, formål og mandat. Deretter presenterer vi vår metodiske tilnærming og evaluerer TvangsForsk ut fra evalueringskriteriene som Helsedirektoratet har utformet. Videre presenterer vi våre kvalitative vurderinger og refleksjoner rundt ulike sider ved nettverkets virksomhet, og avslutter rapporten med noen punktvis konklusjoner og anbefalinger i forhold til TvangsForsks fremtidige virksomhet.

Bakgrunn

Tiltaksplan for redusert og kvalitetssikret bruk av tvang i psykisk helsevern

I samfunnet generelt, og i styrende organ spesielt, har det de siste tiårene vært fokus på bedret kvalitet av psykisk helsevern og viktigheten av pasientautonomi. Fokuset på pasientautonomi har medvirket til lovendringer som styrker pasientenes rett til selvbestemmelse, jfr. Pasient- og brukerrettighetsloven. Ønsket om bedring av det psykiske helsevernet førte til lanseringen av Opptappingsplanen for psykisk helse (St. prp. nr. 63 (1997-98)). Opptappingsplanen la føringer for alle videre satsninger innen psykisk helsevern. Det ble spesielt vektlagt at man ønsket økt brukermedvirkning og mest mulig frivillighet innen det psykiske helsevernet.

Det regnes som en grunnleggende menneskerettslig, politisk og terapeutisk forutsetning at tvang i seg selv er et onde og at tvang bare bør anvendes når dette er absolutt nødvendig og når gevinstene ved bruken av tvang er større enn ulempene. Tvangsinnleggelse og -behandling betraktes likevel som et viktig virkemiddel for å gi mennesker med psykiske lidelser rask behandling for å kunne forhindre livstruende adferd eller for å hindre at noen direkte forkommer av sin lidelse (Lundeberg et. al 2010). Psykisk helsevern er regulert av et eget lovverk (Psykisk helsevernloven), som blant annet hjemler bruk av tvang overfor pasienter med alvorlig psykiske lidelser.

Det har lenge vært en tverrpolitisk konsensus om at bruk av tvang bør reduseres til et minimum. Samtidig finnes ingen normer for hva som er riktig nivå. Norsk pasientregister har siden 2000 registrert aktivitetsdata fra psykisk helsevern for voksne. Tilsvarende tall fra barne- og ungdomspsykiatrien er registrert siden 2002. På grunn av mangelfull rapportering og variabel kvalitet spesielt tidlig i perioden, har rapporterte tall om tvang vært heftet med en viss usikkerhet. Hvilke tall man får, henger i høy grad sammen med hvordan og hva man måler. Det ser likevel ut som om man har belegg for følgende påstander:

1. Antall pasienter som er tvangsinnlagte på en gitt dag i året går jevnt nedover. Ved siste registrering var det ca. 1000 pasienter, noe som tilsvarer ca. 20-25 % av alle innlagte i psykisk helsevern.
2. Andelen tvangsinnlagte har gått ned som et resultat av en økning i antall frivillige innlagte.
3. Til tross for en reduksjon i antall tvangsinnleggelse på fire prosent fra 2011 til 2012, har totalt antall tvangsinnlagte pasienter per år holdt seg relativt stabilt i perioden fra og med 2003 til og med 2012. Det er med andre ord for tidlig å si om reduksjonen er uttrykk for en tilfeldig svingning, eller begynnelsen på en lengre tendens.
4. Fra 2011 til 2012 var det en økning på over 10 000 "tvangsdøgn", det vil si antall døgn de tvangsinnlagte tilbringer i institusjon.
5. Tvangsinnleggingsraten har stor geografisk variasjon (117 til 275 tvangsinnleggelse per 100 000 innbygger per år). Det ser ut til å være en sammenheng mellom liggedøgn og tvangsinnleggelse, ved at institusjoner som ligger høyt i antall tvangsinnleggelse, har kortere liggetid for tvangsinnlagte enn de som ligger lavt i antall tvangsinnleggelse.
6. Klagefallene til fylkeslegen over tvangsbehandling med legemidler har holdt seg konstant i overkant av 800 klager i perioden 2009-2012.

Tallene bak de overstående konklusjonene er relativt ferske, men sammenhengene var kjent fra tidligere. Etter bekymringsmeldinger fra brukerorganisasjoner og forskning som viste stabil t høyt antall tvangsinnleggelse over tid og uforklarlige forskjeller mellom sykehus og fylker, ga Helsedepartementet allerede i 2003 Sosial- og helsedirektoratet oppgaven å utarbeide en tiltaksplan for redusert og kvalitetssikret bruk av tvang i psykisk helsevern. Tiltaksplanen ble utformet i tett dialog med brukerorganisasjoner og representanter for fagfeltet. Helse- og omsorgsdepartementet ga sin tilslutning til innholdet i 2006.

I tiltaksplanen (IS-1370 Tiltaksplan for redusert og kvalitetssikret bruk av tvang i psykisk helsevern) ble etablering av tvungent psykisk helsevern, behandling uten eget samtykke og tvangsmiddelbruk identifisert som hovedgruppene av tvangsbruk. Tiltaksplanen hadde som hovedmålsettinger å bidra til økt frivillighet, kvalitetssikret bruk av tvang, økt kunnskap om tvang og bedret dokumentasjon av tvangsbruk. De fire hovedmålsettingene ble konkretisert i 10 delmål med tilhørende tiltak. Delmålene var:

- Økt tilgjengelighet til det psykiske helsevernet i akutte situasjoner
- Systematisk oppfølging av personer med langvarige og sammensatte psykisk lidelser
- Mindre bruk av politi
- Kvalitetssikring av innleggelsessituasjonen
- Økt brukerinvolvering
- Økt vektlegging av brukernes kompetanse
- Kvalitetssikring av behandling med tvangsmidler
- Økt kompetanse hos ansatte i psykisk helsevern
- Økning av kunnskapsgrunnlaget

- Bedret dokumentasjon av tvangsbruk

For å øke kunnskapsgrunnlaget ble det foreslått tre konkrete tiltak. Sosial- og helsedirektoratet skulle utarbeide en plan for å øke kunnskapsgrunnlaget rundt de ulike sidene ved bruk av tvang overfor voksne, barn og unge. Planen skulle stimulere til forskning omkring:

- den kliniske effekten av bruk av tvang, tvangsmidler og skjerming, og tiltak for å forhindre eller redusere skadelige virkninger
- pasientenes opplevelse av tvang generelt og av de ulike tvangsmidlene
- årsaker til variasjoner i bruk av tvang mellom institusjoner og helseforetak
- juridiske problemstillinger

Det skulle videre foretas en systematisering av kunnskap og erfaringer om handlingsalternativer til tvang i Norge og internasjonalt. Sist, men ikke minst, var det ønsket at man etablerte et system for registrering av pasientinformasjon som gjorde det mulig å følge en pasient fra henvisning til utskrivning innenfor et helseforetak. For å sikre kunnskapsutvikling og forskning på ulike sider ved bruk av tvang innenfor de rammene man den gang hadde, valgte man å opprette et nettverk som skulle stimulere til forskning og kunnskapsutvikling – Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet (TvangsForsk). Nettverket ble etablert i 2008 og har vært i drift frem til i dag.

I årene som har gått etter at den første tiltaksplanen ble lansert, har man i liten grad sett reduksjon i bruk av tvang. Vedvarende politisk bekymring over dette medførte at Helse- og omsorgsdepartementet i 2012 lanserte en nasjonal strategi for reduksjon av tvang (Bedre kvalitet – økt frivillighet. Nasjonal strategi for økt frivillighet i psykiske helsetjenester (2012-2015)). I strategien omtales TvangsForsk spesielt. Det fastslås at:

I nettverkets arbeid med å få igangsatt ny forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang har manglende prioritering og vilkår for tildeling hos de ordinære finansieringsinstansene utgjort en hindring. Mangel på kompetente forskere med interesse for og kunnskap om tvangsforskning gjør også at forskningsaktiviteten frem til nå har vært lav. Forskningsinnsatsen i Norge er spredt og involverer kun noen få miljøer og enkeltpersoner.

Videre omtales innsatsområder for styrket kunnskapsutvikling og forskning om bruk av tvang. Det forutsettes at de regionale helseforetakene prioriterer kunnskapsutvikling og forskning om tvang. Det forutsettes videre at intervensjonsstudier skal bli vurdert innenfor det psykiske helseprogrammet i Norges Forskningsråd. Et eget prosjekt for å utvikle et standardisert spørreskjema for måling av opplevd tvang under hele behandlingsforløpet skal gjennomføres. Ikke minst slås det fast at:

Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet videreføres som en del av denne strategien. Nettverket vil bli evaluert i 2013 som grunnlag for å vurdere videre drift.

Nettverkets videre drift synes med andre ord å være politisk besluttet, men en evaluering har vært ønsket for - ved behov - å kunne korrigere driften.

Nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om bruk av tvang i det psykiske helsevernet (TvangsForsk)

Etableringen og organiseringen av TvangsForsk

TvangsForsk ble opprettet i august 2008. Avgjørelsen om opprettelse var forankret i råd fra brukerorganisasjoner, regionale helseforetak og sentrale kompetanse- og forskningsmiljø. Professor Georg Høyer (Institutt for samfunnsmedisin, Universitetet i Tromsø) og seniorforsker Trond Hatling (SINTEF Helse) var sentrale skikkelser innenfor fagfeltet, og begge bidro i opprettelsen og utforming av nettverket. Høyer gikk inn som leder av nettverket, og det var derfor naturlig å lokalisere nettverksadministrasjonen til Universitetet i Tromsø. Det ble inngått en avtale mellom Helsedirektoratet og Universitet i Tromsø. Institutt for samfunnsmedisin, Det helsevitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø, ble vurdert som et faglig relevant forskningsmiljø. Nettverksadministrasjonen ble derfor tilknyttet Institutt for samfunnsmedisin. Universitetet skulle dekke utgifter til infrastruktur for de ansatte i nettverket, som kontor, lønnskjøring, IT-støtte, programvare, telefoni, kurs, bibliotekstjenester, forbruksutstyr m.m. TvangsForsks øvrige aktiviteter ble finansiert gjennom årlige tilskuddsmidler over statsbudsjettet kapittel 734.72.

TvangsForsk skulle knytte sammen forskere fra ulike fagfelt som interesserte seg for tvangsbruk i det psykiske helsevernet. For å gjøre dette, ble det valgt en nettverksstruktur, uten annen fastsatt kjerne enn en koordinerende enhet. Nettverket fikk en todelt organisering med en nettverksadministrasjon og et arbeidsutvalg, se Figur 1.

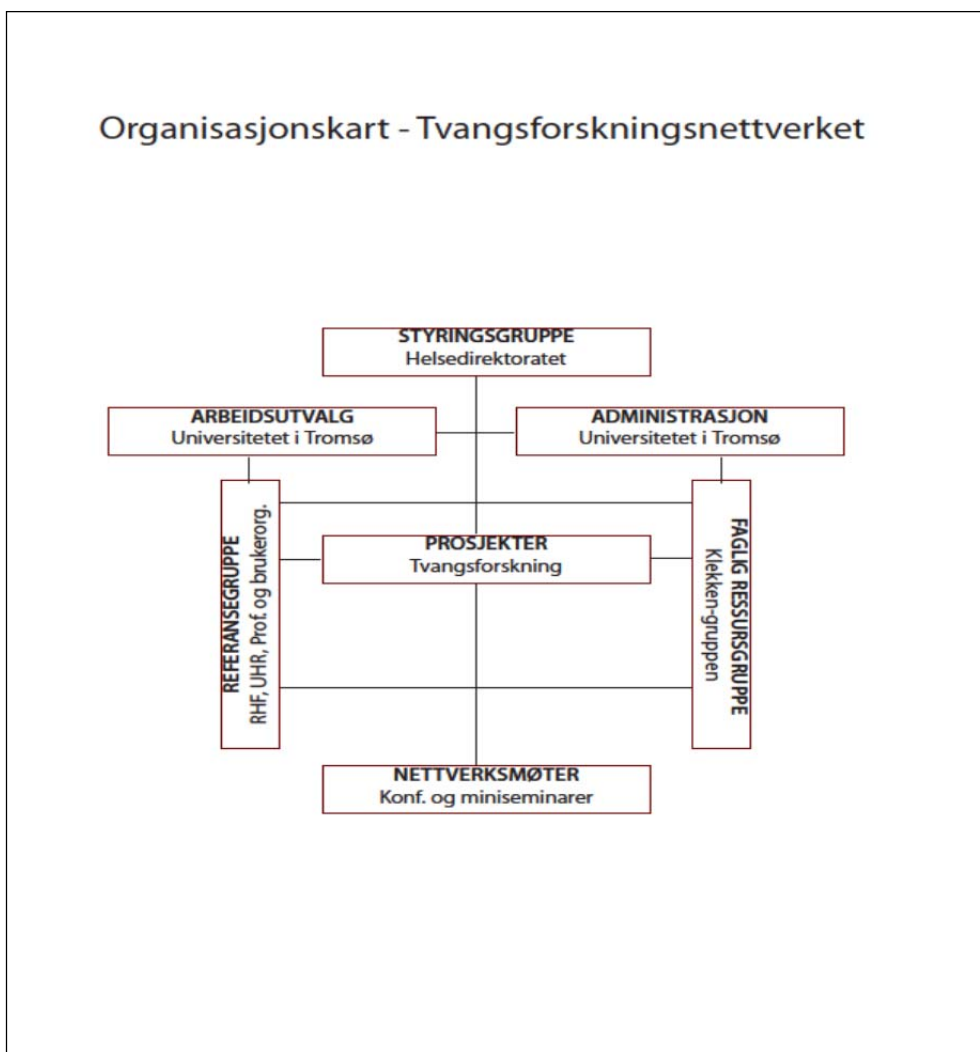

Fig. 1. Organisasjonskart TvangsForsk

Nettverksadministrasjonen skulle lede og koordinere TvangsForsk arbeid, og var initialt tildelt 1,5 administrative stillinger. Disse var opprinnelig tiltenkt en full stilling som koordinator og en halv merkantil stilling. Bruken av stillingshjemlene har variert siden oppstarten i 2008, mens i perioden vi har arbeidet med denne evalueringen har nettverksadministrasjon bestått av leder (Georg Høyer, 20 % stilling) og en seniorrådgiver (Leif Martin Haugen, 100 % stilling). Haugen har hatt hovedansvar for hjemmesider og nettressurser, og har i perioder også fungert som koordinator for nettverket. Siden mars 2014 er administrasjonen ytterligere styrket med en kombinert koordinator- og rådgiverstilling (Tine Bergli, 100 % stilling). Bergli skal, i følge nettsidene, arbeide med oppdatering av hjemmeside, saksforberedelser, planlegging og gjennomføring av aktiviteter, samt regnskap og budsjett. For å få til disse stillingene har det vært gjort omdisponering av midler innenfor budsjetttrammene. Helseidrettoratet har vært informert og har gitt aksept for disse endringene.

Arbeidsutvalget er opprettet og ledet av nettverksadministrasjonen. Utvalget bistår nettverksadministrasjonen i den strategiske planleggingen, blant annet i utvikling av

forskningsplan og utarbeidelse av hørings svar. I tillegg til nettverksadministrasjonen, har arbeidsutvalget i tidspunktet evalueringen har pågått bestått av psykiater Tore Buer Christensen, Sørlandet Sykehus, Arendal, leder Trond Hatling ved Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid for voksne i kommunene (NAPHA), Trondheim, og psykologspesialist og post.doc. Tonje Lossius Husum, Senter for medisinsk etikk, Universitetet i Oslo. Christensen og Hatling har vært i arbeidsutvalget siden starten, mens Lossius Husum kom med i 2012. Fra våren 2014 er arbeidsutvalget ytterligere styrket med psykiater Kjetil Hustoft, sjeflege ved Psykiatrisk divisjon, Stavanger Universitetssjukehus. Arbeidsutvalgets medlemmer er lønnet i 20 % stillinger.

Over nettverksadministrasjonen og arbeidsutvalget står en **styringsgruppe** med representanter fra Helsedirektoratet ved Avdeling psykisk helse og rus. Det var initialt planlagt gjennomføring av styringsdialogmøter en gang hvert halvår.

Som tidligere nevnt, jobber nettverksadministrasjonen tett med arbeidsutvalget. Nettverksadministrasjonen administrerer i tillegg ytterligere to grupper som bistår med innspill: Den faglige ressursgruppen (forskergruppen) og referansegruppen. **Forskergruppen** bidrar i arbeidet med å oppsummere kunnskapsstatus og identifisere behov for kompetanseheving og ny forskning. Den skal også fungere som et faglig forum for forskerne. Den skal ha en balansert sammensetning av aktive forskere med erfaring fra forskning innenfor tvangsfeltet. **Referansegruppen** har en rådgivende funksjon overfor nettverksadministrasjonen, og skal være høringsinstans i arbeidet med å utarbeide forskningsplan og strategi. Gruppen er sammensatt av representanter for de regionale helseforetakene, relevante forsker- og kompetansemiljø, og bruker- og pårørendeorganisasjoner. Begge gruppene opprettes av og ledes av nettverksadministrasjonen.

I tillegg til kommunikasjonen mellom nettverksadministrasjonen, arbeidsutvalget, forskergruppen, referansegruppen og styringsgruppen, arrangerer administrasjonen en større nettverkskonferanse en gang i året. Denne konferansen skal være åpen for alle interesserte, og være en arena for kunnskapsutvikling og debatt om problemstillinger knyttet til bruk av tvang i psykisk helsevern.

TvangForsks mandat og avgrensning

TvangForsk skulle sikre kunnskapsutvikling og forskning rundt ulike sider av tvang. De fikk et femårig mandat (2008-2013) bestående av følgende målsetninger:

- Å bistå kliniske forsknings- og fagutviklingsmiljøer, universitet, høyskoler og kompetansemiljøer innen psykisk helsevern med råd og veiledning i forhold til utforming og gjennomføring av metodisk holdbare forsknings- og utviklingsprosjekt.
- Å bidra til at det kunne drives målrettet og metodisk holdbar forskning om bruk av tvang i psykisk helsevern i Norge.
- Å bidra til å øke interessen for forskning om tvang innenfor det psykiske helsevernet i Norge, gjennom å knytte sammen relevante miljøer og å legge til rette for kunnskapsutveksling og debatt.

- Å være en pålitelig, nyansert og oppdatert kunnskapskilde i forhold til fakta og viktige problemstillinger når det gjelder bruk av tvang i psykisk helsevern.

Det ble forutsatt at administrasjonen skulle samarbeide med norske og internasjonale vitenskapelige miljøer og institusjoner med kompetanse på området.

I henhold til mandatet skulle TvangsForsk begrense sin virksomhet til å gjelde tema og problemstillinger knyttet til bruk av tvang i forhold til barn, ungdom og voksne i det psykiske helsevernet. Tvangsbruk i behandling innenfor russektoren, eldreomsorgen og overfor personer med psykisk utviklingshemning ble definert til å ligge utenfor mandatet. TvangsForsk skulle ikke selv gjennomføre forskning eller ha veilederansvar for enkeltpersoner. De skulle primært være en ressursbase og et knutepunkt i forhold til å koble relevante miljø og personer. Nettverksadministrasjonen skulle også kunne bli forespurt om utredningsoppdrag for Helsedirektoratet. Slike utredninger skulle avtales særskilt.

Evalueringen

Bakgrunn

TvangsForsks opprinnelige mandat var for perioden 2008-2013. Mot slutten av perioden var det planlagt en evaluering som skulle ligge til grunn for beslutning om videreføring. Evalueringen ble utlyst gjennom Doffin i januar 2013. Det var ingen søkere. Det ble derfor foretatt direkte henvendelse til fem relevante forskningsinstitusjoner, og Uni Rokkansenteret fikk tilslaget på evalueringen.

Evalueringen skulle omfatte:

- Oversikt over TvangsForsks gjennomførte aktiviteter, med vekt på de to siste årene av mandatperioden.
- Gjennomføring av oppgaver utenfor mandatet, og hvordan slike eventuelt har bidratt til å oppnå målsetningene i mandatet.
- Evaluering av TvangsForsk ved utvalgte brukere, inkludert deres bruk av TvangsForsk, opplevd betydning av TvangsForsk og ønskede endringer.

I tillegg skulle følgende problemstillinger inngå i vurderingen:

- Betydning av geografisk plassering.
- Mulighet til å utvide mandatet til å omfatte bruk av tvang i behandling av andre målgrupper, som f.eks. rusmiddelmissbrukere eller personer med demens eller psykisk utviklingshemning.
- Behov for endring av kapasitet og ressurser ved utviding av mandatet.
- TvangsForsks rolle i forhold til implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene.
- Nødvendighet av strukturelle endringer som bør gjennomføres dersom virksomheten skal utvides eller endres.

- Nytte av samarbeid med andre miljø, eventuelt hvilke miljø dette bør være og hvordan samarbeidet kan gjennomføres.

Metodisk tilnærming

Evalueringen har bestått i en kvalitativ gjennomgang av nettverket Tvangsforsk med to former for datainnsamling:

1. Kartlegging av aktiviteter basert på årsmeldinger og andre skriftlige kilder, og
2. Intervjuer med ansatte, brukere og andre nøkkelinformanter.

Dokumentanalysen har primært bestått av gjennomgang av årsrapporter, nettsted, referat, forskningsplan med videre. I tillegg er gjennomførte aktiviteter kartlagt. Noe av denne informasjonen har vært lett tilgjengelig via nettverkets hjemmeside, www.tvangsforskning.no. I tillegg har koordinator Leif Martin Haugen vært behjelpelig og velvillig til å skaffe oss relevant informasjon enten på forespørsel eller på eget initiativ. Dokumenter som årsrapporter, referat og forskningsplaner er blitt skrevet ut og gjennomgått først av den enkelte forsker, og deretter diskutert og analysert i fellesmøter i forskningsgruppen. Vi har hatt anslagsvis 7 slike møter i løpet av prosjektperioden, og forskergruppen har ellers hatt jevnlig kontakt via epost, telefon og personlig kontakt.

Når det gjelder intervjuene, ble det gjennomført både individuelle- og gruppeintervju. Det ble også gjennomført et to-dagers besøk hos Nettverksadministrasjonen i desember 2013, siden vi vurderte det som hensiktsmessig å møte "forskingsobjektene" våre ansikt til ansikt i deres egne lokaler. Her var det ikke gjort rene intervjuer, men prosjektleder Nina Berven fikk anledning til å besøke nettverksadministrasjons lokaler i Tromsø, og hadde gode, informative samtaler med leder Georg Høyer og seniorrådgiver Leif Martin Haugen. Besøket sammenfalt forøvrig med en forelesning av den amerikanske kriminologen Henry J. Steadman; «Mental illness and dangerousness. What do we know and to what degree can dangerousness be predicted in individual cases». Forelesningen var planlagt i regi av TvangsForsk før besøket ble avtalt, og Berven fikk delta på denne.

I desember 2013 gjennomførte vi et gruppeintervju med Arbeidsutvalget, der alle medlemmer av utvalget var til stede. Nøkkelpersoner i Helsedirektoratet har også vært intervjuet. På bakgrunn av informasjonen som framkom av aktivitets- og dokumentstudiene, samt en oversikt som ble utarbeidet av TvangsForsk, har det videre vært gjennomført semistrukturerte intervju av brukere, klinikere og forskere med tilstøtende faginteresser. Noen av disse intervjuene har vært gjennomført per telefon. Blant disse informantene har det vært noen utvalgte representanter fra Forskergruppen og Referansegruppen. Disse ble valgt ut for å ivareta bredde i faglig bakgrunn og særinteresser. Intervjuene har blitt transkribert og analysert av samtlige forskere, og totalt har 16 informanter blitt intervjuet enten enkeltvis eller i gruppe. Intervjuene har variert i lengde fra et over 2 timers gruppeintervju til et 10 minutters telefonintervju. Med unntak av gruppeintervjuet har gjennomsnittlig intervjutid vært cirka 30 minutter.

I vårt opprinnelige løsningsforslag til Helsedirektoratet ønsket vi å supplere de kvalitative tilnærmingene med en webbaseret spørreundersøkelse til relevante aktører i kommuner og helseforetak. Dette kunne gitt et bredere grunnlag for evalueringen. Blant

annet ville man kunne fått et tydeligere bilde av hvor godt TvangsForsk er kjent ut over kjernebrukerne. Denne delen av evalueringen måtte imidlertid utgå på grunn av reduksjoner i det opprinnelige budsjettet. Like fullt oppfatter vi at vi gjennom de foreliggende rammene har fått en bred oversikt over hva og hvem TvangsForsk er, og at vi har fått kartlagt ulike synspunkter og innspill på deres virksomhet, organisering og profil.

To informanter fra det nære miljøet rundt TvangsForsk ble invitert inn i undersøkelsen, men har ikke svart tross gjentatte henvendelser. Foruten dette, har det vært lett å få tak i aktuelle informanter. Alle informantene har vært meget samarbeidsvillige, og har bidratt med reflekterte og nyanserte synspunkt på Tvangsforsks virksomhet.

Resultater

I konkurransegrunnlaget for evalueringen hadde Helsedirektoratet gitt en kravspesifikasjon for hva som skulle inngå i oppdraget. Den følgende gjennomgangen er basert på disse punktene.

Administrative og faglige ressurser

Gjennom mandatperioden har det vært varierende bemanning i de to sentrale nettverksstrukturene (Nettverksadministrasjonen og Arbeidsutvalget). I 2008 ble TvangsForsk tildelt 1,5 administrative stillinger: En 100 % koordinatorstilling og en 50 % merkantil stilling. Koordinatorstillingen har i perioder vært ubesatt. Videre har to av de som har vært i stillingen sluttet etter relativt kort tid. Det ble ansatt en koordinator i 100 % stilling i 2009, men denne sa opp senhøstes 2010. I april 2011 ble ny koordinator tilsatt. Denne ble også værende i stillingen i 1,5 år. Stillingen var så ubesatt frem til Tine Bergli tiltrådte i mars i år. I følge opplysninger fra TvangsForsk gikk begge koordinatorene videre til stillinger som var mer forenlig med utvikling av egen karriere. I årsmeldingene bemerkes det for øvrig ved en anledning at nettverket avventer tilsettelse av ny koordinator da det per tiden ikke er tilgjengelig egnede kandidater. Det bemerkes også ved en anledning at usikkerhet rundt videre bevilgninger til TvangsForsk gjør at ny utlysning av stillingen avventes.

I løpet av 2009 ble den halve merkantile stillingen omgjort til en vitenskapelig bistilling (20 %) og en bibliotekarstilling (20 %). Disse stillingene ble senere omgjort igjen, og i 2012 valgte man, ved hjelp av omposteringer i budsjettet, å ansette en seniorrådgiver i 100 % stilling. Den administrative enheten har dermed hatt to korte perioder med to 100 % stillinger (de siste 9 månedene av 2012 og igjen fra mars 2014). I 2013 og innledningen av 2014 var seniorrådgiveren alene i rollen som støttepersonell, og han fungerte da som nettverkskoordinator og webredaktør. Seniorrådgiveren har i løpet av evalueringsperioden fremstått som svært sentral i driften av TvangsForsk, og han synes å ha bidratt til både stabilisering og ny giv i nettverket.

Arbeidsutvalgets medlemmer har vært stabile, og ingen av de vitenskapelige ansatte har sluttet i sine stillinger. Arbeidsutvalget besto de første to årene av nettverksleder og to øvrige medlemmer. Nettverksleder har vært den samme gjennom hele perioden. I 2012 ble utvalget utvidet med en 20 % delstilling slik at det nå bestod av nettverksleder og tre forskere. I 2014 er arbeidsutvalget styrket med ytterligere en person. Alle arbeidsutvalgets

medlemmer er lønnet i 20 % stillinger. Nåværende arbeidsutvalg har representasjon med god geografisk og institusjonell spredning (Tromsø, Trondheim, Stavanger, Oslo og Arendal) og noe spredning i fag- og forskningskompetanse (sykepleier/sosiolog, psykologspesialist, psykiater, professor dr. med, ph.d.). Ut fra våre opplysninger er tre av medlemmene i aktiv klinisk virksomhet innenfor det psykisk helsevernet. De resterende medlemmene driver forskning og/eller fagutvikling på fulltid.

Aktiviteter

TvangsForsk har hatt som sitt hovedmål å bidra til økt og metodisk holdbar forskning innenfor området «bruk av tvang i Norge». Tabell 1 viser oversikt over gjennomførte aktiviteter relatert til antatt formål.

Tabell 1. Oversikt over aktiviteter som er blitt gjennomført i perioden 2009–2013

Aktivitetsformål	Aktivitetstype
Drift	
	Styringsgruppemøter
	Referansegruppemøter
	Møter i Arbeidsutvalget
	Kommunikasjonsstrategi
	Virksomhetsplan
Nettverksutvikling	
	Nettverkskonferanser
	Forskergruppemøter
	Miniseminar
	Virtuelt møtested
	Samarbeid
Forskningsstimulering	
	Forskningsplan
	Stimuleringsmidler
Informasjonsformidling og annen utadrettet virksomhet	
	Nettsider
	Litteraturlatabase
	Nyhetsbrev
	Foredrag
	Høringsuttalelser
	Medieoppslag
	Konkrete henvendelser og forespørsler

På grunn av varierende detaljeringsnivå i årsrapporter og andre dokument har det vært krevende å få en fullstendig oversikt over aktivitetene og aktivitetsutviklingen. Det kan virke som om man har prøvd ut forskjellige aktiviteter med varierende hell, og at man har justert kursen etter disse erfaringene. De siste årene synes det som om TvangsForsk har funnet sin form. I det videre vil enkeltaktiviteter bli nærmere beskrevet.

Drift: Møter og strategiutvikling

Arbeidsutvalget, referansegruppen, forskergruppen og styringsgruppen skulle hver på sin måte bidra til driften og kvalitetssikringen av TvangsForsk. Som nevnt har detaljeringsnivået på årsmeldingene vært noe varierende, så det har det vært nødvendig å rekonstruere oversikten over møteaktiviteten til de forskjellige utvalgene og ressursgruppene. Ved direkte forespørsel har enkeltstående gruppemedlemmer og nettverksledelse oppgitt lett avvikende informasjon. Tabell 2 viser konservative tall over samlet møteaktivitet.

Tabell 2. Møteaktivitet i de forskjellige arbeidsstrukturene

	2009	2010	2011	2012	2013	Totalt
Styringsgruppen	2	2	1	1	1	7
Referansegruppen	1	1	2	2	2	8
Arbeidsutvalget	8	5	7	8	5	33
Forskergruppen	2	1	0	1	2	6

Arbeidsutvalget har vært aktive gjennom hele perioden med 5-8 møter årlig. Referansegruppen hadde årlig møte initialt, men gikk over til å ha halvårlige møter i 2011. Det var planlagt halvårlige møtepunkt med styringsgruppen. Dette ble gjennomført de to første årene, men fra 2011 gikk man over til årlige møter. Det opplyses at det har vært kontakt mellom representantene fra Helsedirektoratet og nettverksledelsen også utenom styringsgruppemøtene. Forskergruppen har hatt varierende møtehyppighet (0-2 per år). Møtene har imidlertid hatt økende deltakelse, og på oktobermøtet i 2013 var det 26 deltakere. Forskergruppemøtene er nærmere omtalt senere, se avsnitt om nettverksutvikling.

Fra 2012 ble det laget flere dokumenter som skulle bidra til å styre virksomheten. I 2012 og 2013 ble det utarbeidet virksomhetsplaner der målsetninger for årets drift ble fastlagt og prioritert. Satsningsområdene nevnt i planene er sammenfallende med nettverkets mandat og gjenspeiler utfordringer i driften. Begge virksomhetsplanene fokuserer på tiltak for å stimulere til klinisk forskning på tvang, og hvordan få en dialog med klinikere.

I 2012 ble det utviklet en egen kommunikasjonsstrategi som oppsummerte arbeidsoppgavene innen kommunikasjon og formidling. Forbedringspotensialer ble identifisert. Videre ble to hovedsatsningsområder fastsatt:

- (1) Etablere et forskerfellesskap ved å kartlegge forskere og prosjekter innen tvangsfeltet og å tilby attraktive ressurser som nyhetsbrev, prosjektdatabase, verktøylistor, møteplasser mv.
- (2) Synliggjøre tvangsforskningen, primært ved bedring av nettsiden.

Nettverksutvikling

Nettverkskonferanser

Å arrangere en årlig nettverkskonferanse har vært en av de viktigste aktivitetene for TvangsForsk. Konferansetema, målgruppe og arrangementsform har endret seg i løpet av driftsperioden, se Tabell 3. De første årene var det en gradvis innsnevring mot en ren forskerkonferanse, med tilhørende reduksjon i antall deltakere. De siste to årene har nettverket valgt å arrangere konferansen i samarbeid med relevante kliniske miljø, noe som antakeligvis har gitt en betydelig økning av TvangsForsks synlighet. Samtidig har de siste to årenes konferanser hatt svekket fokus på forskning.

Tabell 3. Oversikt over nettverkskonferansenes tema og arrangementsform

Årstall	Tema	Arrangementsform
2009	Forskningsbasert kunnskap om bruk av tvang	Egen konferanse. Åpen invitasjon til flere miljø (forskere, klinikere, brukere).
2010	Tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold	Egen konferanse. Invitasjon spisset mot forskere.
2011	Forskning om opplevelsen av tvang	Egen konferanse. Invitasjon spisset mot forskere.
2012	Hvordan beslutter man å bruke tvang	Samarbeid med Akuttnettverket.
2013	Perspektiver på kvalitet i psykisk helsevern	Samarbeid med kliniske miljø i Nord-Norge.

Nettverkskonferansen ble arrangert for første gang i 2009. Temaet for konferansen var forskningsbasert kunnskap om bruk av tvang i det psykiske helsevernet. Dag én hadde fokus på kunnskapsstatus (141 påmeldte), og hadde forelesere fra USA, Storbritannia og Sverige i tillegg til de norske. Dag to var det fokus på hvor forskningsinnsatsen burde rettes, og hvilke forskningsspørsmål som burde prioriteres (131 påmeldte). Forskere var i mindretall begge dagene.

I 2010 ble konferansen i sin helhet viet tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold (TUD). Denne konferansen var mer spisset mot forskere, og det var henholdsvis 78 (dag én) og 54 (dag to) deltakere. Konferansen var arrangert på samme måte som den foregående, med kunnskapsoppsummering den første dagen og diskusjon om mulige forskningsprosjekt påfølgende dag.

I 2011 var fokus forskning rundt opplevelsen av tvang. Dette var en ren forskerkonferanse med 38 påmeldte.

De siste 2 årene har konferansen vært arrangert i samarbeid med andre fagfelt. I 2012 var tema «hvordan beslutter vi å bruke tvang», og konferansen ble arrangert i samarbeid med Akuttnettverket. Programmet hadde sterkere preg av kliniske utfordringer enn forskning, men informasjon om TvangsForsk nådde sannsynligvis ut mye bredere enn om man hadde arrangert konferansen alene.

I 2013 ble konferansen arrangert i samarbeid med Fagutviklingsenheten rus og psykiatri, Universitetssykehuset Nord-Norge HF og Seksjon for Kunnskapsbygging, Nordlandssykehuset HF. Temaet for konferansen var perspektiver på kvalitet i psykisk helsevern. Konferansen hadde bred klinisk appell, men i likhet med det foregående året var det lite fokus på forskning.

Forskergruppemøter

Forskergruppemøter er en av kjerneaktivitetene til TvangsForsk. Da de også bidrar til nettverksbygging, omtales de nærmere her. Møtene har blitt holdt som seminar over flere dager med inviterte foredragsholdere fra inn- og utland, og rikelig rom for diskusjon. (Videre)utvikling av TvangsForsks forskningsplan har vært et tilbakevendende tema på møtene. Det har vært økende møtedeltakelse. Ut over en kjernegruppe som går igjen fra gang til gang, har forskjellige forskningsmiljø vært til stede på de enkelte møtene. Hvilke miljø som deltar synes relatert til det aktuelle temaet. I 2011 var det en pause fra møtene på grunn av evaluering og justering av møteformen.

I 2009 ble det holdt forskergruppemøter i februar og oktober. Begge var tredagersseminar. Februarmøtet omhandlet tvangsbehandling med hovedfokus på § 4-4 i Psykisk helsevernloven. Det beskrives at møtet i hovedsak ble brukt på diskusjon av foreliggende forskningslitteratur og arbeidet med forskningsplanen. I oktober var temaet tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold, og hovedfokus var på to forskningsprosjekt om henholdsvis opplevd tvang og tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold. De to forskningsprosjektemaene ble planlagt fulgt opp videre med miniseminar om samme tema (omtales senere).

I 2010 ble det avholdt ett tredagers-møte i desember. Tema var kunnskapsstatus om intervensjoner for å redusere bruk av tvang i det psykiske helsevernet. Møtet vurderte aktuell forskningslitteratur, og det ble holdt en workshop i litteratursøk på nett.

I 2011 ble det ikke holdt møte i forskergruppen fordi møteformen var under evaluering. Vi vet ikke hva som ble utfallet av denne evalueringen.

I 2012 ble det i oktober holdt ett møte med tema tvang uten døgnopphold. Møtet ble holdt etter ny mal, med kortere varighet (to dager) og med lokalisering som ga minst mulig reisevei for et flertall av deltakerne. I programmet var det nå vektlagt presentasjon av relevant forskningslitteratur og metodiske utfordringer, samt presentasjon og tilbakemelding i forhold til pågående prosjekt. Fremdeles var det satt av rikelig tid til diskusjon. Opplegget fikk gode tilbakemeldinger, og det ble enighet om å prøve å gjennomføre slike møter to ganger årlig.

I 2013 ble det dermed holdt forskergruppemøter i mai og oktober. I mai var temaet intervensjonsstudier, mens tema for oktobermøtet var beslutningsprosesser ved bruk av tvang. Det var rekorddeltakelse på begge møtene (hhv. 23 og 26 deltakere). Deltakerne kom fra hele landet.

Miniseminar

TvangsForsk har hatt tilbud om miniseminar. Disse har vært en sentral del av forskningsveiledningen. Fordi de også har en viktig nettverksbyggende funksjon, omtales de

i dette avsnittet. Miniseminarene er annonsert som en hjelp til å videreutvikle en idé til et prosjekt, og en arena for å treffe andre med tilsvarende forskningsinteresser. TvangsForsk bidrar med det praktiske rundt arrangementet, og dekker også leie av møtelokaler og lunsj. Det er så langt blitt gjennomført 5 miniseminar i hhv. 2010 (3 prosjekt) og 2011 (2 prosjekt) med totalt 3 tema: Måleinstrumenter for opplevd tvang, tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold (TUD) og sykdomsinnsikt og –forståelse. To av temaene (TUD, sykdomsinnsikt) har vært fulgt opp i nye seminar. Miniseminarene har bidratt til planlegging og gjennomføring av forskningsprosjekt om måleinstrumenter for opplevd tvang og TUD.

Det har ikke vært henvendelser om eller gjennomføring av miniseminar siden 2011.

Virtuelt møtested

Som en konsekvens av ønske om samarbeid og nettverksbygging på tvers av geografi og forskningsmiljø, ble det i 2010 opprettet et virtuelt møtested for forskere, «Tvangsforsk», på Tvangsforsk sine nettsider. 19 forskere var opprinnelig påmeldt nettstedet, men aktiviteten var liten. Året etter økte medlemstallet til 25, men på grunn av den lave aktiviteten valgte man å legge møtestedet ned.

Samarbeid

Nettverket har kontakt med samtlige institusjoner i Norge som forsker på tvang gjennom deltakelse i møter mv. I følge årsrapportene har det vært gjennomført flere samarbeidsmøter med kliniske miljø og forskningsmiljø både i inn- og utland. Det er også opplyst om at man har gjort aktive tiltak for å spre opplysninger om nettverket. Som eksempler kan nevnes:

- Nettverket har deltatt på møter i «Gaustad-gruppen», et diskusjonsforum der brukere, fagpersoner og andre interesserte møtes for å snakke om erfaringer med bruk av tvang i det psykiske helsevernet (2008, 2009).
- I 2010 ble det arbeidet med bedret kontakt og kommunikasjon med Nettverk for evaluering, fagutvikling og kvalitetsforbedring i akuttpsykiatri, Ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid, kompetansesentrene for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri, og European Violence in Psychiatry Research Group.
- Det ble i 2011 sendt ut et informasjonsskriv om nettverket til Helseforetakene, forskningssentre innen psykisk helse og andre relevante aktører.
- I 2012 ble det gjennomført to møter med Det nasjonale kompetansesenternetnettverket for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri (SIFER), der man blant annet diskuterte mulighet for en felles konferanse. Det ble gjennomført informasjons- og samarbeidsmøte med fag- og utviklingsenheten ved Universitetssykehuset i Nord-Norge (UNN). Samme år samarbeidet også TvangsForsk med Nettverk for evaluering, fagutvikling og kvalitetsforbedring i akuttpsykiatri (Akuttnettverket) om en felles konferanse.

TvangsForsk har også vært til stede på viktige arenaer som Hamarkonferansen om tvang (2008, 2009, 2010, 2012), Akuttpsykiatrikonferansen (2009), Nordisk psykiatrisk kongress (2009) og Kontrollkommisjonskonferansen (2012).

I forhold til internasjonalt samarbeid har det for eksempel vært gjennomført møte med McArthur- gruppen (2009). TvangsForsk har også bidratt med administrative ressurser til den nordiske nettverkskonferansen om bruk av tvang i psykisk helsevern (2013).

Forskningsstimulering

Forskningsplan

Tvangsforsk utarbeidet en forskningsplan i 2009 (2009-2014). Forskningsplanen oppsummerte status for aktuell forskning i Norge og prioriterte ut fra dette følgende forskningstema høyest:

- Forskning om tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold (TUD)
- Fremgangsmåte ved tvangsanvendelse
- Opplevelser av tvang
- Intervensjonsstudier
- Bruk av grensesetting og tvang i psykisk helsevern for barn og ungdom

Forskningsplanen skisserte også forutsetninger for økt forskningsinnsats og hva nettverket kunne bidra med i så henseende. Flere av de prioriterte temaene er fulgt opp i miniseminar, på forskningsgruppemøter og gjennom utdeling av stimuleringsmidler.

Det arbeides nå med en revidert forskningsplan, som ventes å foreligge i endelig versjon i løpet av våren 2014.

Stimuleringsmidler

Fra 2010 fikk nettverket ekstra tilskudd fra Helsedirektoratet for å kunne tilby stimuleringsmidler til prosjektutvikling. Formålet med stimuleringsmidlene har vært å bidra til at gode forskningsideer innen tvangsfeltet kan utvikles til ferdige forskningsprotokoller eller prosjekt, som så siden kan legges til grunn når det søkes om finansiering gjennom de etablerte forskningsfinansieringskildene. Midlene kan for eksempel brukes til at interesserte samarbeidspartnere kan møtes, til konsulenthjelp fra erfarne forskere, statistikere eller it-konsulenter, hjelp til litteratursøk og lignende.

Opprinnelig ble det bestemt at midlene skulle forvaltes via et uavhengig forskningsutvalg som skulle ha tre medlemmer med forskererfaring. Nettverkskoordinator skulle være sekretær for utvalget. Minst ett medlem skulle være brukerrepresentant, og ett medlem måtte være uavhengig av nettverket. Per i dag har forskningsutvalget tre medlemmer: Nettverksleder, en brukerrepresentant og en kliniker. Det er usikkert om de to sistnevnte har forskningserfaring.

TvangsForsk har mottatt totalt 16 søknader om stimuleringsmidler, hvorav de to siste er under behandling. Så langt har ni prosjekt fått støtte, jamfør oversikt i Tabell 4. Alle prosjekt temaene ligger innenfor satsningsområder definert i TvangsForsks forskningsplan. Flere av prosjektene har tematikk som sammenfaller med tema for de avholdte miniseminarene. I to av ni prosjekter

som har fått tildelt støtte, har søker hatt formell tilknytning til TvangsForsk. Midlene er tildelt i størrelsesordenen 30 000 - 100 000 kr per prosjekt. I 2011 ble det i løpet av året utdelt totalt 239 269 kr i prosjektstøtte. I 2012 ble det tildelt totalt 30 000 kr i løpet av året, mens det tilsvarende beløpet for 2013 var 270 000 kr.

Tabell 4. Tema for prosjektene som har fått støtte via stimuleringsmidler i perioden 2011-2013.

Tildelingsår	Tema
2011	Vurdering av tvang på distriktpsykiatrisk senter – dilemmaer og beslutningsmetoder i den kliniske hverdagen
	Tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold
	Tvang og innsikt i psykisk helsevern
	Dobbeltdiagnoser og tvangsbehandling i psykisk helsevern
2012	Pasienters opplevelse av krenkelse
2013	Opplevd og formell bruk av tvang i behandling av unge mennesker med schizofreni
	Formell og opplevd tvang og suicidalitet ved innleggelse i akuttpsykiatrisk avdeling
	Bruk av tvang i sikkerhetspsykiatrien 1895-1987
	Erfaringer med tvang blant brukere i prosjektet brukerstyrt plass

Gjennom miniseminar og stimuleringsmidler har TvangsForsk bidratt til utvikling av forskningsgrupper innen temaene tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold (TUD) og måleinstrument for opplevd tvang. TvangsForsk har også bidratt til oppstart av et forskningsprosjekt i «spenningsfeltet mellom omsorg og tvang» ved Høgskolen Stord/Haugesund.

Informasjonsformidling og annen utadrettet virksomhet

Nettsider

Nettsidene ble første gang lansert i april 2009. De kom i ny versjon 20.12.11. Nettsidene har vært i stadig utvikling gjennom TvangsForsks driftsperiode, og de fremstår nå som tiltalende, oversiktlige og brukervennlige. Flere av informantene har rost nettsidene spesielt og fremhever at de er lette å navigere i. Sidene er bygd opp med flere faner: Forside, søk midler, aktiviteter, forskning, ressurser og lenker, og litteratur. Forsiden inneholder en oppslagstavle og nyheter, samt direktelenker til litteraturlisten TvangsPub, oppslag om hvordan TvangsForsk kan bidra hvis du har en prosjektidé, oversikt over kommende aktiviteter, «tips-oss»-kanal og faktaark om omfang av tvang i Norge.

Under fanen «Søk midler» er det en grundig veiledning i hvordan forskere kan søke stimuleringsmidler. Det er videre gitt tydelig fremstilling av saksbehandling og mulighet for å klage på vedtak. Siden har lett tilgjengelig nødvendige maler for framdriftsrapport og sluttrapport. Oppslaget gir oversikt over prosjekt som tidligere har fått tildelt midler og hvilken størrelsesorden det dreier seg om. Dette gir inntrykk av en gjennomsluttet prosess.

Under fanen «Aktiviteter» gis oversikt over konferanser, miniseminar, forskergruppemøter, egne konferanser og fremlegginger. Oppslaget om miniseminar gir en detaljert oppskrift på hvordan interesserte kan få hjelp til å arrangere et slikt seminar.

Fanen «Forskning» fører videre til TvangsForsks forskningsplan, pågående og avsluttede forskningsprosjekt relatert til bruk av tvang i psykisk helsevern, en oversikt over personer som forsker på tvang eller har vært involvert i forskning eller fagutvikling på tvangsfeltet, avlagte doktorgrader om tvang, og forskningsverktøy. Oversiktene viser en betydelig aktivitet på feltet, med 22 pågående prosjekt og 14 avsluttede prosjekt. Det foreligger opplysninger om 13 doktorgrader, hvorav åtte er avlagt siden 2010.

Tabell 5. Oversikt over årlig antall avlagte doktorgrader og avsluttede forskningsprosjekt som omhandler tvang siden 1986

Årstall	Avsluttede prosjekt	Avlagte doktorgrader
1986	0	1
1987-2001	0	0
2002	1	0
2003	0	0
2004	0	1
2005	1	0
2006	0	0
2007	0	1
2008	0	2
2009	2	0
2010	2	3
2011	6	2
2012	2	0
2013	-	3

Flere av doktorandene har nå tilknytning til TvangsForsk i en eller annen form. For oversikt over årsfordeling av avlagte doktorgrader og avsluttede forskningsprosjekt, se tabell 5.

Overskriften «Forskningsverktøy» gir tilgang til fire spørreskjema som tidligere har vært benyttet i tvangsforskning. Det er ingen opplysninger om tidligere bruk, styrker,

svakheter eller betingelser for bruk av spørreskjemaene. Forskeroversikten lister 43 personer som forsker eller har forsket på tvang. Listen er organisert alfabetisk etter fornavn, og den har ikke søkefunksjon. Det er videre listet 15 institusjoner der det forskes på tvang.

Fanen «Ressurser og lenker» fører videre til sammendrag om omfang av tvangsbruk i Norge, gjeldende regelverk, høringsuttalelser fra TvangsForsk og lenker til relaterte nettstedet og brukerorganisasjoner. Alle disse oppslagene oppleves som nyttige og tilgjengelige, selv om de har noe varierende kvalitet.

Litteraturlisten TvangsPub omtales fylldigere senere i eget avsnitt.

Det finnes ingen oversikt over utvikling i antall brukere siden nettstedet ble lansert i april 2009. Dette skyldes delvis forandringer på nettstedet. Nettstedet ble tilknyttet en talletjeneste sent i 2011. Tall fra 2012 og 2013 viser en økning i bruk fra i gjennomsnitt 213 unike besøk per måned (spredning 92-274) til 231 unike besøk per måned (spredning 101-309). Dette utgjør en økning av unike besøk med ca. 8 % fra 2012 til 2013. Noe av økningen kan sannsynligvis tilskrives Helsedirektoratets utlysning av evalueringen og arbeidet med selve evalueringsrapporten.

Vi deler i høy grad informantenes positive syn på nettsidene til TvangsForsk, men vil påpeke at det fremdeles er forbedringspotensiale her. Ved å rette opp i små detaljer som for eksempel feilsitering av referanser og enkelte lenker som ikke virker vil inntrykket av solide, oppdaterte og brukervennlige nettsider bli ytterligere styrket.

Litteraturlisten

TvangsForsk har ønsket å tilrettelegge for lett tilgang til litteratur om tvang. Dette har resultert i databasen TvangsPub. I 2010 startet TvangsForsk et samarbeid med Universitetsbiblioteket i Tromsø om databasen. Databasen var da rettet mot både norsk og internasjonal litteratur om tvang. Samarbeidet med Universitetsbiblioteket ble avsluttet etter ett år fordi prosjektet ble vurdert som vanskelig gjennomførbart. Ansvaret for vedlikehold av databasen ble overført til de administrativt ansatte i nettverket. Ut fra vurderinger om forskjeller i kontekst og lovverk, overførbarhet av forskningsfunn og ressurser tilgjengelig for vedlikehold, ble databasen i 2012 innsnevret til kun å romme publikasjoner fra norske forhold og publikasjoner som har tvang som hovedtema.

TvangsPub er organisert etter tema, publikasjonstype, forfatter og år. Temaarkivet er inndelt i temaene:

- tvangsinnleggelse
- tvang uten døgnopphold
- tvangsmidler og skjerming
- tvangsbehandling
- etikk, filosofi og juss
- brukererfaringer

Et imponerende aspekt ved litteraturlisten er at den gir oversikt over litteratur det ellers er vanskelig å finne oversikter over, som offentlige dokument, masteroppgaver, norske doktorgrader, fagartikler som ikke er fagfellevurderte, bøker og bokkapitler.

Dessverre skjemmes oversikten noe av at ikke-personlige utgivere gis ukorrekte navn i oversiktsbildet. Eksempler på dette er N. og R. helse for henholdsvis Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse og Rådet for psykisk helse.

Tabell 6 viser oversikt over antall publikasjoner per år. Mens det var få publikasjoner før 2000, har det vært en gradvis økning i årlig antall publikasjoner, med en foreløpig topp i 2011. Det er vanskelig å bedømme hvor komplett databasen er. Søk i internasjonale medisinske databaser som PubMed gir treff på flere norske artikler som er indeksert til å omhandle tvang innen psykisk helsevern og som ikke finnes i TvangsPub. Ingen av disse utelatte artiklene har tvang som hovedtema, og faller dermed utenfor valgt avgrensning.

Tabell 6. Antall publikasjoner etter år, til og med 2013

Årstall	Antall registrerte publikasjoner
2013	13
2012	16
2011	22
2010	14
2009	15
2008	11
2007	15
2006	8
2005	2
2004	4
2003	6
2002	8
2001	5
2000	2
1997	2
1993	1
1986	2
1985	1

Det foreligger ingen oversikter over utvikling i bruk av litteraturdatabasen. Vi vet heller ikke om litteraturdatabasen spesifikt har vært brukt i utformingen av nye forskningsprotokoller. Flere av informantene som ikke aktivt deltok i forskningsnettverket, fremholdt TvangsPub som ett av de mest nyttige tiltakene TvangsForsk har gjort. Flere av informantene ytret også

ønske om utvidelse av databasen til relevant internasjonal litteratur. De fleste informantene fant det imidlertid forståelig at nettverket har valgt å avgrense seg til norskbasert litteratur.

Nyhetsbrev

Nyhetsbrevene er en viktig informasjonskanal. Utsendelse av nyhetsbrev startet i 2009, og det har vært et jevnt økende antall mottakere, fra 170 ved utgangen av 2009 til 263 ved inngangen til 2014. Tilbudet om nyhetsbrev er markedsført på nettsidenes hovedoppslag. Nyhetsbrevene omhandler planlagte aktiviteter, relevante disputaser, nyheter, debatter, nye forskningsresultater med videre. Nettverket har hatt en ambisjon om å sende ut nyhetsbrev 4-8 ganger i året. Hyppigheten av utsendelser har variert med omfang av relevante nyheter, men TvangsForsk har stort sett oppfylt sin egen målsetning om utsendeshyppighet.

Flere av informantene våre nevnte spontant at de står på epostlisten til Tvangsforsk, og at dette er den viktigste informasjonskanalen de har for å få vite om seminarer, aktiviteter og hva som skjer på feltet. Seniorrådgiver og nettverkskoordinator Leif Martin Haugen viser dessuten til at elektronisk informasjon er noe han har prioritert siden han tiltrådte stillingen i 2012. Dette fremheves også av brukere, samtidig som mange er positive til oppgraderingene og de stadige oppdateringene på nettverkets hjemmeside. Koordinatoren viser samtidig til at begrenset tid og ressurser gjør det vanskelig for nettverksadministrasjonen å til en hver tid ha full oversikt over hva som skjer. Derfor er de relativt avhengige av informasjon fra forskningsmiljøene og andre, og oppfordrer til kontakt og tipsing. Det opplyses om at dette fungerer fint.

Foredrag og presentasjoner

Det foreligger ingen fullstendig oversikt over foredrag og innlegg der Tvangsforsk har blitt presentert. Nettverket har imidlertid søkt å gjøre seg synlig gjennom deltakelse på konferanser, seminar og fagmøter relatert til tvangsproblematikken. I følge årsrapporter har TvangsForsk blitt presentert gjennom innlegg i plenum eller som informasjonsstand på Tvangskonferansen på Hamar (2008), konferanse om tvang og menneskerettigheter i Tromsø (2008), psykiatriveka i Bergen (2009), Kontrollkommisjonskonferansen i Oslo (2011), møte hos Fylkesmannen i Troms (2011), videreutdanning i fysioterapi og videreutdanning i geriatri for sykepleiere i Tromsø (2011), Nordic Congress of Psychiatry (2012), Hamarkonferansen (2012) og undervisning om tvang i regi av Norsk Psykiatrisk Forening (2012).

Høringsuttalelser

I følge nettsider og årsrapporter har TvangsForsk levert totalt 4 høringsuttalelser, alle i saker som omhandler tvang i det psykiske helsevernet og etter direkte invitasjon. Den største aktiviteten var i 2012 der det ble skrevet høringsuttalelse for:

- (1) NOU 2011: 9. Økt selvbestemmelse og rettssikkerhet
- (2) Forslag om særlige regler for gjennomføring av psykisk helsevern i regionale sikkerhetsavdelinger, herunder i enhet med særlig høyt sikkerhetsnivå

(3) Valgfri protokoll til FNs torturkonvensjon

I 2013 ble det skrevet høringsuttalelse for Endringer i psykisk helsevernloven - varsling av fornærmede og etterlatte ved endringer i gjennomføring og opphør av dom på overføring til tvungen psykisk helsevern, adgang til nattelåsing av pasientrom mv.

Høringsuttalelsen for forslag om særlige regler for gjennomføring av psykisk helsevern i regionale sikkerhetsavdelinger ble sitert i flere medier.

To av arbeidsutvalgets medlemmer var for øvrig medlem i en arbeidsgruppe oppnevnt av Helsedirektoratet, som skulle vurdere behandlingstvilkåret i psykisk helsevern (Berntgruppen).

Medieoppslag

Ifølge søk i A-tekst har det vært få medieoppslag der TvangsForsk er kreditert med navn. Det finnes to nyhetssaker i Bergens Tidende i mai 2012 i anledning diskusjonen rundt forslag om særlige regler for gjennomføring av psykisk helsevern i regionale sikkerhetsavdelinger. TvangsForsks høringsuttalelse i anledning endringsforslaget ble også behørig sitert via en NTB-notis som kom på trykk i mer enn 40 lokalaviser. Det finnes også en nyhetssak i Dagens Medisin fra 2011 der Høyre uttaler seg kritisk i forhold til en masteroppgave og kvaliteten på data rapportert til kontrollkommisjonene. Flere av TvangsForsks sentrale forskere er flittig sitert i media, men da uten referanse til deltakelse i TvangsForsk.

Høyre deltok forøvrig i et innslag på NRK Dagsrevyen om tvang i psykiatrien i mai 2011.

I intervjuene fremkommer det at TvangsForsk har hatt en indre diskusjon med hensyn til hvor aktive man bør være i media og i hvilken grad TvangsForsk har en formidlingsrolle. I årsrapportene fra 2011 og 2012 er det også bemerket at tvangsfeltet er preget av sterke spenninger, og at nettverket opplever at de har rollen som dialogbygger mer enn debattant. Dette poenget kommer vi tilbake til i våre kvalitative vurderinger.

Konkrete henvendelser og forespørsler

I årsrapporten for 2009 ble det oppgitt at TvangsForsk i gjennomsnitt hadde hatt 1 henvendelse per uke med forespørsel om kunnskap om tvang. Tilsvarende tall finnes ikke for de andre årene. Gjennom årsrapportene får man inntrykk av at nettverket har fått forespørsler om å bidra i undervisning, å veilede utarbeidelse av forskningsprotokoller, og å svare på spørsmål fra journalister og ansatte ved psykiatriske avdelinger.

Kvalitative vurderinger

Mandatet

TvangsForsk har hatt et prinsipielt todelt mandat der de skulle (1) bidra til forskning om tvang, og (2) også være en pålitelig, nyansert og oppdatert kunnskapskilde i forhold til fakta og viktige problemstillinger når det gjelder bruk av tvang innen psykisk helsevern. TvangsForsk har holdt seg til mandatet og har ikke gått utover det. De har hatt hovedfokus

på å bidra til forskning, og det kan dermed stilles spørsmål ved om de har oppfylt mandatet sitt i forhold til formidling. Ut fra intervjuene skapes det et inntrykk av en indre diskusjon i nettverket om hvor aktive man bør være utad. Med unntak av oppsummeringer gjort i forskningsplanen, har TvangsForsk i liten grad gitt offentlige vurderinger av eksisterende kunnskap om bruk av tvang. Ut fra aktivitetsoversikten ser det ut som at de har vært relativt tause i samfunnsdebatten. Det er likevel grunn til å tro at de gjennom sin deltakelse på fagarenaer har bidratt til kunnskapsspredning. Det har imidlertid ikke foreligget en fullstendig oversikt over hvilke foredrag som har vært holdt, og på hvilke arenaer disse har vært.

I forbindelse med vurdering av om mandatet er oppfylt, må det også nevnes at noen av informantene utenfor nettverket har ytret seg kritisk til det de beskriver som en avgrensning av fokus til det som skjer *inne i institusjonene innen det spesialiserte psykiske helsevernet*. Det er blitt påstått at nettverket ikke har vist interesse for tvang ut fra et generelt samfunnsperspektiv, og at forskningen har for sterk fokus på individet og institusjonell tvang. Samtidig viser aktivitetsoversikten at nettverket har hatt særlig fokus på bruk av tvang uten døgnopphold gjennom konferanser, miniseminar og stimuleringsmidler. Dette fokuset bidrar i en viss grad til å i imøtegå kritikken av TvangsForsk som noe tilbakelemt og innadvendt i forhold til brukere.

Når det gjelder begrensningen av mandatet til tvang innen psykisk helsevern, har intervjuene avdekket flere ulike meninger om en eventuell utvidelse. Det er bred konsensus både innenfor og utenfor miljøet om nødvendigheten av fortsatt å ha fokus på tvang innenfor psykisk helsevern. Mange har påpekt at tvang er et sårbart og vanskelig felt å forske på, og at forskningsutvikling er en sakte prosess. Det har skjedd en positiv utvikling i forskningsaktiviteten på feltet, og det er nødvendig med fortsatt fokus for at denne utviklingen ikke skal stoppe opp. I intervjuene har det gjennomgående blitt argumentert for at nettverket i fremtiden må utvikles mer i dybden enn i bredden. Flere uttrykker skepsis til utvidelse, da de frykter at en slik utvidelse vil gjøre at ressurser og interesser «blir smurt for tynt utover», og at man dermed ikke oppnår noe på noen felt. Samtidig påpeker noen av informantene nytten og overføringsverdien i forhold til filosofiske betraktninger, menneskerettsspørsmål og metodologi. TvangsForsk fremstår per i dag som et kompetanserikt nettverk, som ikke har motstykker innenfor andre felt der tvang er en problemstilling.

De fleste som *er* positive til utvidelse, er positiv til utvidelse til rus «fordi det gjelder de samme pasientene». Det er imidlertid stor skepsis til utvidelse til andre felt som bruk av tvang overfor psykisk utviklingshemmede, demente, eller i forhold til somatiske problemstillinger. Skepsisen begrunnes med at andre former for tvangsbruk dekkes av andre lovverk og at det er i andre fagmiljø at denne tvangen utøves (somatiske sykehus, kommunale tjenester, tverrfaglig spesialisert rusbehandling). Flere påpeker at en eventuell utvidelse ville måtte medføre at nettverket tar opp i seg personer fra andre typer fagmiljø.

Brukerne

TvangsForsks primære brukergruppe var tenkt å være forskere, fagpersoner og studenter som selv tok kontakt med nettverket for veiledning og samarbeid. TvangsForsk var også

tenkt som et ressurssted der journalister og andre kunne henvende seg med faglige spørsmål. I kommunikasjonsplanen fra 2012 definerte TvangForsk selv brukerne som forskere og andre kompetansenettverk som arbeider innen samme eller relaterte fagfelt. Videre hevdet de at de rettet seg mot potensielle forskere, det vil si klinikere eller andre som kan tenkes å være interessert i å forske innenfor tvangsfeltet. De ønsket også å henvende seg til staten, samt interesseorganisasjoner innenfor feltet.

Gjennom driftsperioden har henvendelser utenfra i liten grad blitt loggført. Det er likevel naturlig å anta at brukerne i hovedsak har vært personer med særinteresse av tvangsspørsmål, det være seg studenter, forskere, klinikere, brukere av psykisk helsevern eller brukerorganisasjoner.

Blant informantene har det vært både personer med tett tilknytning til nettverket, og forskere og klinikere som er profilerte innenfor helsetjenesteforskning og -tenking, og som har vist interesse for bruk av tvang. Hvordan nettverket beskrives avhenger av om man har stått utenfor eller vært innenfor nettverket. Gjennom intervjuene har vi fått inntrykk av at nettverket har vært svært viktig for de som har kommet inn i det. Mange av informantene er overstrømmende positive. Flere beskriver at de tidligere har savnet et forum av forskere som har vært interesserte i spørsmål rundt tvang, og at forskningsnettverket styrker forskernes egen interesse og evne til å videreføre forskning rundt tvang. Disse informantene beskriver også nettverket som inkluderende og med stor takhøyde.

Samtidig beskriver noen av de utenforstående informantene nettverket som eksklusivt og til en viss grad ideologisk drevet, i den forstand at de har oppfattet at nettverket har som grunnforutsetning at bruken av tvang skal reduseres. Dette ligger også i mandatet fra Helsedirektoratet. Noen påpeker også at nettverket kan fremstå som virkelighetsfjernt, da de oppfattes til å være langt utenfor den kliniske hverdagen. Som en av informantene våre uttalte:

Det er lett å være normativ og i mot tvangsbruk, når man ikke jobber med de sykeste når de er sykest.

Noen av informantene utenfor hadde knapt kjennskap til nettverket før vi kontaktet dem, til tross for at de hadde god kjennskap til tvang som forskningsfelt og kjente til personene i arbeidsutvalget som fagpersoner. Et par informanter beskrev også en endring i opplevelsen av nettverket fra da de var utenfor til de ble invitert inn. Før de ble invitert inn, opplevde de nettverket som «internt» og ikke tilgjengelig. Etter å ha bli invitert inn, endret de imidlertid synspunkt i favør av nettverket. Dette stiller spørsmål ved hvordan TvangsForsk markedsføres i forhold til hvor åpen man er for selvrekruttering av nye forskere og klinikere. Er TvangsForsk et nettverk man inviteres inn i, eller er det et nettverk som man kan invitere seg selv inn i? Hvor høy er terskelen for å ta kontakt? Fra de som er inne i nettverket ble det ofte påstått at miljøet rundt tvangsforskning er så pass lite at hvis noen først har bestemt seg for å forske på tvang i psykisk helsevern, vil de automatisk, eller iallfall raskt, bli oppmerksomme på TvangsForsk.

Funnene våre kan gi mistanke om at selv om man blir oppmerksom på TvangsForsk, så betyr ikke nødvendigvis det at man blir oppmerksom på at man er velkommen inn i nettverket. I den grad nettverket skal rette seg mot *potensielle* forskere kan dette være en utfordring. På nettsidene har nettverket en liste over 43 personer som forsker eller har

forsket på tvang. Denne listen er organisert alfabetisk etter fornavn, og kan slik muligens være med på å illustrere skillet mellom de som er innenfor og de som er utenfor rammene av nettverket. Innenfor et etablert nettverk vil det være naturlig å være på fornavn og å lete opp personer etter fornavn. Når man er utenfor, vil man lete etter personer etter etternavn. På samme måte kan det stilles spørsmål ved at to av ni bevilgninger av stimuleringsmidler har vært gitt til personer med tett forankring til Nettverket. Samtidig innebærer jo dette av syv av bevilgningene er gitt til personer *utenfor* nettverket, og på dermed en relativ høy grad av åpenhet også mot «eksterne» personer og miljøer. Det ville dessuten vært påfallende dersom deltakelse i nettverket i seg selv skulle være ekskluderende for å motta stimuleringsmidler. På et mer prinsipielt grunnlag kan det imidlertid stilles spørsmål ved om nettverksleder bør være del av forskningsutvalget som avgjør tildelingene. Forskningsutvalget utgjøres pr i dag av to eksterne medlemmer 8en brukerrepresentant og en kliniker, i tillegg til nettverksleder. Selv om eksterne medlemmer pr i dag er i flertall, mener vi legitimiteten til tildelingene høyst sannsynlig ville blitt styrket dersom alle medlemmer av utvalget var eksterne. Koplingen til Tvangsforsk sikres uansett gjennom nettverkskoordinators funksjon som sekretær for utvalget.

I flere av TvangsForsks egne dokumenter er synlighet og tilgjengelighet tema. Det virker dermed som at de selv er klar over problematikken, og at de jobber bevisst med dette blant annet gjennom tiltak beskrevet i kommunikasjons- og tiltaksplaner.

TvangsForsk har gode nettsider, noe flere av informantene har fremholdt som en viktig ressurs. Fra utenforstående er det likevel bemerket at de har et forbedringspotensial i forhold til å være tilgjengelige for direkte spørsmål rundt tvang. En informant uttrykte det slik:

«Når jeg har noe jeg vil spørre om, vet jeg ikke hvem jeg skal ringe.»

Det kan selvsagt stilles spørsmål ved hvor tilgjengelig TvangsForsk skal være, og hvor tilgjengelig det er mulig å være når organisasjonen er oppbygd som et løst nettverk.

Geografisk plassering

Nettverket har vært plassert i Tromsø, og tilbakemeldingene på dette er overveiende positive. Noen få informanter har bemerket at TvangsForsk kanskje lettere hadde blitt invitert inn i sentrale prosesser dersom de var plassert i Oslo. En slik kritikk kan styrkes av at de tydelig har hatt forholdvis mye aktivitet mot potensielle partnere i Tromsø. De fleste informantene beskriver imidlertid at lokalisering utenfor hovedstaden er en styrke i form av at det automatisk blir mer nasjonal fokus og økt utadrettethet. Flere påpeker også at nettverksadministrasjonens beliggenhet er underordnet gitt dagens kommunikasjonsløsninger. Videre sa mange at Tromsø i utgangspunktet var et naturlig valg, i og med at forskning på tvang og etableringen av nettverket opprinnelig var nært knyttet til Georg Høyer og hans koblinger til Universitetet i Tromsø. Den tette tilknytningen til Høyer personlig er noe flere informanter antyder at også kan være en utfordring. Flere av informantene uttalte at hvis en tenker langsiktig og ved en eventuell videreføring, er det usikkert om denne basen er like opplagt om for eksempel 10 år, eller når Høyer går av med pensjon.

TvangsForsk synes å ha vært svært bevisst lokaliseringen. Nettverksledelsen har vært aktive i forhold til å forebygge negative konsekvenser av lokaliseringen. Lett tilgang for forskere har vært vektlagt. Samlinger og nettverksmøter har derfor blitt lagt nær sentrale flyplasser slik at forskere fra hele landet lett kan møtes. Det har vært sikret god geografisk spredning i sentrale strukturer i nettverket. Arbeidsutvalget representerer i dag forskningsmiljø og kliniske miljø fra flere byer i Norge, inkludert Trondheim (Hatling), Tromsø (Høyen), Stavanger (Hustoft), Oslo (Lossius Husum) og Arendal (Buer Christensen).

TvangsForsk har i perioder hatt ubesatte administrative stillinger. Det må derfor stilles spørsmål ved om dette har noe med lokaliseringen å gjøre. Det kunne for eksempel tenkes at Tromsø i utgangspunktet har en mindre «pool» av relevante kandidater til denne typen stillinger enn det som ville vært tilfelle andre steder i Norge. Dette er også antydning i en av TvangsForsks egne årsrapporter. Utsiftningen kan selvfølgelig også være et resultat av usikkerheten som følger med midlertidig finansiering av nettverket. Midlertidige stillinger kan ha større appell til personer som er i drift eller mellom prosjekter, enn det faste stillinger har.

Organisering og ressurser

Nettverksmodellen synes å ha fylt sin rolle som kontaktnett. Samtidig har modellen klare begrensninger. Dette gjelder spesielt i forhold til aktiv utadrettet virksomhet som kunnskapspredning og kunnskapsimplementering. Noen av informantene har nevnt at det er vanskelig å vite hvem man skal snakke med og hvordan man skal henvende seg. Dette gjelder kanskje spesielt journalister og brukerorganisasjoner, som savner noen de kan få konkret informasjon og svar hos.

Dersom TvangsForsk skal fortsette som et nettverk som primært skal bistå og bidra til kunnskapsutvikling, men uten å forske selv, trengs det ikke nødvendigvis strukturelle endringer eller større tilførsel av midler. Jevne bevilgninger og følgelig økt forutsigbarhet for personene i nettverket og miljøene rundt vil derimot være en ubetinget styrke. Det er imidlertid viktig å påpeke at en slik rolle gjør det vanskelig å sikre at de langvarige og kvalitetsmessig tunge forskningsprosjektene som er nødvendige for å drive feltet videre, iverksettes.

Dersom TvangsForsk skal ha en aktiv rolle i å drive feltet videre, vil det i enda større grad kreve langsiktighet og forutsigbarhet, og det vil være ressurskrevende både i form av penger og personell. En del av disse utfordringene er knyttet til nettverkets mandat og – følgelig – rammebetingelsene det har. Det er med andre ord snakk om viktige avveininger og veivalg:

Skulle TvangsForsk bli mer aktive i forskning, vil en slik endring antakelig gå på bekostning av nettverkets nåværende rolle som fødselshjelper for nye prosjekter, brobygger og veiledningsorgan. Forskingen som etterspørres vil kreve store ressurser, som faste rammebevilgninger heller enn prosjektfinansiering. Samtidig vil en slik dreining utfordre selve nettverksmodellen. For som flere av informantene våre har vært inne på og reflektert over - også i arbeidsutvalget selv -, vil den mest opplagte endringen være å gå fra et nettverk til et kunnskaps- eller kompetansesenter. De fleste vi har snakket med er likevel skeptiske til dette. Skepsisen begrunnes med at drift av kompetansesentre er

ressurskrevende. Selve forskningsfeltet er lite og sårbart, og man kan lett tenke seg at man blir tvunget til å kunne «litt om alt» istedenfor å satse strategisk. Mange frykter at TvangsForsk ville risikere å miste sin egenart og fleksibilitet, noe som er styrkene til nettverksorganiseringen. Flere bemerker at dersom de skulle gå over til en kompetansesenterfunksjon ville man stå i fare for at identiteten til nettverket blir borte, og at forskerne i mindre grad føler tilhørighet til nettverket. Man kan da risikere å få et nytt skille: De som er ansatt og de som ikke er det.

I intervjuene kom det også opp et forslag om en alternativ organisering av nettverket som bygger på den foreliggende organiseringen. En informant som var positiv til utvidelse av grunnmandatet, foreslo at utvidelse av mandatet til å gjelde flere brukergrupper kunne gjennomføres ved å lage et satellittnettverk der TvangsForsk har egne forskergrupper (satellitter) med fokus på bruk av tvang innenfor andre lovverk. Vedkommende informant begrunnet dette med at overordnede forhold ved bruk av tvang kan ha mange likhetstrekk, men at lovverk, fagtradisjoner, brukergrupper og kliniske utfordringer er såpass forskjellige at man trenger andre forskere med annet fokus, annen fagbakgrunn og klinisk erfaring, for å kunne ivareta disse feltene. En satellittmodell vil kunne gi sambruk av administrativt personale og metodisk kunnskap, samtidig som man ivaretar utfordringer og forskjeller mellom feltene. En slik modell vil videre gi en raskere start på tvangsforskning innen andre arenaer med mindre utviklede samarbeidsstrukturer.

I og med at man har valgt en flytende nettverksstruktur og at de vitenskapelige ansatte har små stillinger og, med unntak av Høyser, ikke er stasjonert i Tromsø, har man hatt behov for en stabiliserende struktur. Den sentrale koordinatorstillingen har hatt utskiftninger og har tidvis vært ubesatt. TvangsForsk har dermed hatt begrensede muligheter til å stabilisere den flytende strukturen. Det er bemerket fra flere at nettverket synes å ha fungert best i perioder der det har vært to personer i administrasjonen. Ved videre drift av nettverket bør dette tas hensyn til. Størrelsen på de vitenskapelige stillingene er også noe som kan trekkes inn i vurderingene. En økning av stillingsandeler fra dagens 20 % opp mot 50% kan gi økt kjerneaktivitet, men forutsetter også større økonomiske rammer. Det er også et åpent spørsmål hvorvidt relevante kandidater vil oppleve en 50 % stilling som mer attraktiv enn en 20 % stilling i forhold til muligheten av kombinasjon med annet arbeid.

Nettverksorganiseringen gir løs organisering og dermed mulighet for samarbeid på tvers av geografi, fagfelt og institusjoner. Både medlemmene i arbeidsutvalget og personene i forskergruppen er spredd på ulike institusjoner rundt om i landet, og det er stor spredning i deltakernes fag- og erfaringsbakgrunn. Dette betyr at TvangsForsk per definisjon legger til rette for samarbeid, i og med at de skaper arenaer der disse menneskene kan treffes og eventuelt finne hverandre i spesifikke forskningsinteresser. De siste årene har TvangsForsk i økende grad søkt samarbeid med andre også ut over det å samle de som har tvang som særinteresse. Nødvendigheten av samarbeid ut over egen gruppe er behandlet i kommunikasjons- og virksomhetsplaner. Det er gjort flere fremstøt blant annet med felles møter og konferanser med andre miljø (Akuttnettverket, SIFER mv). Gjennom å arrangere konferanser sammen med Akuttnettverket og kliniske miljø har de også bidratt til at forskere og klinikere møtes, og at de er synlige i miljøer der man finner potensielle forskere.

Det er vanskelig – og antakelig lite hensiktsmessig – å diktere regler for hvordan fremtidig samarbeid bør være og hvilke miljø TvangsForsk bør samarbeide med. Aktuelle samarbeid vil avhenge av TvangsForsks mandat og ressurser. Siden samarbeid er en toveis prosess, vil det ikke minst avhenge av andre miljøers muligheter og interesse for å samarbeide med dem. TvangsForsks nettverksstruktur legger potensielt til rette for samarbeid i den grad de virkelig er åpne for forskere fra andre miljø og andre ståsted. Ut fra tilbakemeldingene om begrenset synlighet, ideologisk grunnforutsetning og uklarhet i hvordan man «blir med», kan det synes som om TvangsForsk har en del utfordringer her, og følgelig også et forbedringspotensial. Men som vi har vist tidligere har TvangsForsk de siste årene hatt flere samarbeidsprosjekter med blant annet Akuttnettverket og Sifer, og en videreføring og styrking av dette kan være en mulig vei å gå for å bli mer synlige og nå ut til flere potensielle brukere.

Både gjennom intervju og foreliggende dokumenter får man inntrykk av at målsetningene og oppgavene TvangsForsk har er mer omfattende enn det tilførte ressurser tillater. Samtidig har ikke nettverket brukt opp de midlene de har fått tilført, primært fordi alle stillingshjemplene ikke har vært besatt. I samtlige intervju med personer innenfor nettverket blir det formidlet en matthet i forhold til at fokus alene ikke bidrar til forskning, men at det er nødvendig med øremerkede forskningsmidler over tid. De samme personene viser også til vanskeligheter med å nå frem og få midler via Forskningsrådet eller helseforetakene. For utenforstående kan det samtidig se ut som om man har hatt en noe passiv og reaktiv holdning, og bare i begrenset grad posisjonert seg slik at man nådd opp i konkurransen om tilgjengelige forskningsmidler. Noe av tanken bak nettverket og nettverkets tiltak (miniseminar, stimuleringsmidler) synes å ha vært å øke kvaliteten på søknader slik at man skulle stå sterkere i konkurransen med andre forskningsmiljø. Å bygge opp nye forskningsideer og -prosjekter tar tid, og det er usikkert hvorvidt en evaluering av måloppnåelse etter bare fem år kan yte rettferdighet overfor nettverkets effekt på dette området.

TvangsForsks rolle i forhold til implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene

Implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene har ikke vært en del av TvangsForsks mandat. De har i liten grad vært synlige utenfor forskermiljøene. Dette har vært et bevisst valg fra Nettverkleidelsens side, noe som blant annet har vært begrunnet med ressursknapphet og et ønske om å beholde nøytraliteten. Det har vært stilt spørsmål om nettverket burde hatt en rolle i forhold til implementering. Dette ville krevet en helt annen organisering og ressursbruk, jfr. diskusjonen i forrige avsnitt om kompetansesenter.

Både fra arbeidsutvalget til TvangsForsk og fra andre informanter slås det fast at nettverket nok har vært mer opptatt av kunnskapsutvikling enn kunnskapsspredning. Mange av informantene våre hadde imidlertid forventet at nettverket hadde en større grad av vilje til å gå ut og mene noe særlig siden medlemmene i arbeidsutvalget i og for seg er tydelige forskningsprofiler. Et mulig problem med at TvangsForsk har som eksplisitt (og mandatsfestet) forutsetning at tvang per definisjon er et onde, er at et mer utadrettet

nettverk lett vil kunne føre til en samfunnsdebatt for og i mot tvangsbruk i sin alminnelighet, men uten at dette relateres til kontekstuelle forhold.

Samtidig vil vi påpeke at det er et stort spenn mellom kunnskapsutvikling på den ene siden og implementering på den andre, og at dette rommet i større grad kunne vært utnyttet blant annet til aktivt å gå ut å prøve å påvirke forskningsfronten. Det kan se ut som at TvangsForsk har tatt et *aktivt* valg om å være passive på dette feltet. Samtidig vil vi igjen påpeke at institusjonalisering av nettverk og oppbygging av kunnskap tar tid, og som vi har vist har TvangsForsk i økende grad hatt en mer aktiv og utadrettet linje fra 2012 - 2013

At institusjonalisering og oppbygging tar tid henger også nært sammen med selve organiseringen av TvangsForsk som et *nettverk*. Nettverksmodellen har åpenbart skapt utfordringer i forhold til nettverkets identitet og dermed synlighet. Det er ikke gitt hva eller hvem TvangsForsk er og skal være – arbeidsutvalget, administrasjonen, nettsiden, Georg Høyer, eller litt av alt sammen? Og når det gjelder synlighet, kan det være utfordrende å få publisitet all den tid nettverket har et eksplisitt mandat på at de ikke selv skal forske. Andre viktige, men åpne, spørsmål er i hvilken grad involverte forskere er pliktige til å informere om deltakelse i Nettverket når de får offentlig oppmerksomhet. Og videre, i hvilken grad de definerer seg selv som en del av nettverket ut over at det er hyggelig å møte andre med samme interesse. Vi mener at det ved en eventuell videreføring er svært viktig å ha en aktiv, åpen og løpende debatt rundt denne typen av spørsmål og problemstillinger.

Avsluttende oppsummering og konklusjon

Vi har nå kartlagt ulike sider ved TvangsForsks virksomhet, med særlig vekt på de siste to årene av prosjektperioden. Gjennom arbeidet med evalueringen får vi inntrykk av en utvikling fra et lite, sårbart miljø med en del startvansker til et stadig mer aktivt nettverk som i økende grad fungerer etter intensjonen fra Helsedirektoratet, og som dessuten har et sterkt ønske om å opprettholde og styrke sin virksomhet. På bakgrunn av definerte problemstillinger fra oppdragsgiver og vårt arbeid, har vi utarbeidet en 5-punkts oppsummering, etterfulgt av forskergruppens tilførelser og en konklusjon.

- (1) **Betydningen av geografisk plassering.** Så langt har nettverkets plassering i Tromsø heller vært en styrke enn en svakhet. Ved videreføring av nettverket over lengre tid kan dette se annerledes ut, blant annet fordi lokaliseringen til Tromsø er sterkt knyttet opp mot professor dr. med Georg Høyer. Det er sannsynligvis en fordel at nettverksleder og nettverksadministrasjon har samme geografiske base.
- (2) **Mulighet til å utvide mandatet til å omfatte bruk av tvang i behandling av andre målgrupper, som for eksempel rusmiddelmissbrukere eller personer med demens eller psykisk utviklingshemming.** Ut fra evalueringen synes det klart at mandatet ikke bør utvides med mindre nettverkets ressurser økes. Forskningsfeltet er fremdeles lite og sårbart, og trenger videre fokus på seg selv. Utviding av mandatet til andre målgrupper vil forutsette at nettverket bygges ut mot andre fagfelt og styrkes med andre ressurspersoner enn det de har i dag.
- (3) **Behov for endring av kapasitet, struktur og ressurser dersom virksomheten skal utvides eller endres.** Her viser vi igjen til vår anbefaling om ikke å endre mandatet

til å innbefatte nye målgrupper, men heller gå i dybden på det foreliggende feltet. Større interessefelt, økt vekt på kunnskapsformidling eller kunnskapsimplementering krever annen og mer robust organisering. Hvis TvangsForsk skal fortsette som et nettverk som skal bistå og bidra til kunnskapsutvikling uten å forske selv, trengs det ikke nødvendigvis strukturelle endringer eller større pengebevilgninger. Økt forutsigbarhet i form av sikret økonomisk støtte over tid vil derimot være en styrke. Dette vil kunne gi økt stabilitet for personene i nettverket og miljøene rundt, med økte muligheter til å tenke langsiktig og skape forpliktende samarbeid med andre miljø. Dersom nettverket skal drive *egen* forskning, stiller imidlertid saken seg annerledes. Dette vil i enda større grad kreve langsiktighet og forutsigbarhet, og være ressurskrevende både i form av penger og personell. En slik endring vil antakeligvis også gå på bekostning av nettverkets nåværende rolle som fødselshjelper for nye prosjekter, brobygger og veiledningsorgan, samtidig som det utfordrer selve nettverksmodellen.

- (4) ***Nytte av samarbeid med andre miljø, eventuelt hvilke miljø dette bør være og hvordan samarbeidet kan gjennomføres.*** Hele ideen bak TvangsForsk er basert på tanken om samarbeid. Forskergruppemøter og nettverkskonferanser gir grobunn for at forskerne kan finne hverandre på tvers av fagfelt, institusjonstilhørighet og geografi. Nye forskningssamarbeid forutsetter møtepunkt, god kjemi, tid til utvikling og tilstrekkelige rammebetingelser. Hvilke miljø det er aktuelt å samarbeide med vil avhenge av kjernepersonene i nettverket og hvordan mandatet til enhver tid er. Her er det et viktig poeng at problemstillingene knyttet til tvang ofte er innvevd i hverandre. Dermed vil et ensidig fokus på tvangsbruk i behandling innenfor institusjoner på den ene siden lettere kunne styrke forskningsaktiviteten, men på den andre siden lett føre til at man mister en del sammenhenger av syne. En måte å unngå faglig innsnevring på vil være aktivt samarbeid med andre nettverk og forskningssentre. På den måten kan Tvangsforsks interessefelt koples opp mot andre og bidra til mer helhetlige tilnærminger uten at man mister sin egenart.
- (5) ***Tvangsforsks rolle i forhold til implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene.*** Gitt nåværende struktur og ressurser kan ikke TvangsForsk ha en egen rolle i forhold til implementering av forskningsbasert kunnskap om tvang i helsetjenestene. En annen sak er at TvangsForsk i dag fremstår som medieskye og med meningsvegring. Ut fra mandatet burde de i større grad bidra med korrigeringer av fakta og kvalifiserte ekspertuttalelser inn i det offentlige rom. TvangsForsk bør per definisjon inneholde den gruppen forskere som med størst tyngde, kunnskapsgrunnlag og høyest refleksjonsnivå kan uttale seg om de kompliserte problemstillingene tvang innebærer. I den grad de gjør seg selv usynlige, svikter de sitt mandat.

Utover disse punktene oppdragsgiver har bedt oss evaluere, vil vi for vår egen del legge til to anbefalinger: For det første mener vi det vil være gunstig at TvangsForsk ved en eventuell videreføring justerer oppnevningen av forskningsutvalget som avgjør tildeling av stimuleringsmidler. Nettverksleder bør etter vår vurdering ikke være medlem av utvalget,

men byttes ut med en ekstern fagperson. En slik endring vil være i tråd med nettverkets foreliggende mandat, og på lengre sikt bidra til å ytterligere styrke legitimiteten til tildelingene – og følgelig TvangsForsks egen legitimitet.

For det andre vil vi anbefale en mer aktiv rolle i det offentlige ordskiftet om forskning på tvang og om tvangsbruk i seg selv. Dette trenger ikke å stå i strid med nettverksmodellen og fokuset på kunnskapsutvikling, men vil snarere synliggjøre TvangsForsk med de store, men tidvis underutnyttede ressursene de har, og som vi synes det er viktig og riktig at de får ut.

Konklusjon

Generelt vurderer vi det slik at TvangsForsk har oppfylt sitt mandat, men ikke gått utover det. De har oppfylt Helsedirektoratets målsettinger om å bistå og bidra rundt forskning på tvang i norsk psykisk helsevern. De arbeider aktivt for å knytte sammen personer og miljøer. De er en nyansert og pålitelig kunnskapskilde, men har et forbedringspotensial i forhold til å fremstå som synlige og deltakende i det offentlige ordskiftet. De har også utnyttet potensiale knyttet til å synliggjøre seg selv og å bli mindre personavhengige. Vi vil anbefale at nettverket videreføres i sin nåværende form, men at man jobber videre i forhold til de utfordringene – og det forbedringspotensialet - vi har påpekt

Referanser

Berg, John E.: Tvinget til økt bruk av tvangsmidler ved psykiatriske akuttavdelinger. Kronikk i *Dagens Medisin* 24.11.2011

Helsedirektoratet (2012): *Bruk av tvang i psykisk helsevern for voksne*.

Helse – og omsorgsdepartementet (2012): *Bedre kvalitet – økt frivillighet. Nasjonal strategi for økt frivillighet i psykiske helsetjenester (2012-2015)*. Nasjonal plandel.

Lundeberg, Ingrid Rindal, Kristian Mjåland, Karl Harald Søvig, Even Nilssen og Bodil Ravneberg (2010): *Tvang overfor rusmiddelavhengige. Evaluering av Lov om sosiale tjenester § 6-2, 6-2a og 6-3*. Rapport 2, Uni Rokkansenteret.

Norsk pasientregister (NPR): <http://www.helsedirektoratet.no/kvalitet-planlegging/norsk-pasientregister-npr/Sider/default.aspx>

NOU 2011: 9: *Norges offentlige utredninger. Økt selvbestemmelse og rettsikkerhet. Balansegangen mellom selvbestemmelsesrett og omsorgsansvar i psykisk helsevern*.

Pasient- og brukerrettighetsloven. LOV-2012-12-14-86.

Psykisk helsevernloven. LOV-2013-06-14-37.

Sosial- og helsedirektoratet (2006): *Tiltaksplan for redusert og kvalitetssikret bruk av tvang i psykisk helsevern. IS-1370*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

St.prp. nr. 63 (1997-98): *Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2006*.

TvangsForsk: www.tvangsforskning.no